

אתגרי לחימה בשטחים צפופי אוכלוסין

גבי סיבוני

הלחימה בשטחים צפופים נובעת, בין היתר, מהגידול באוכלוסיית העולם ובמספר המבנים, ומכך שאין כמעט שטחים לא בנויים שיש הגיון אסטרטגי להילחם בהם. אבל מבחינת מדינת ישראל, לחימה בשטחים צפופי אוכלוסין נובעת בעיקר מהעובדה שהאויבים שלנו החליטו לעשות מעשה. הם שינו את התפיסה שהתפתחה בתחילת ההתמודדות שלהם עם קיומה של מדינת ישראל, והעבירו את יכולות האש שלהם לתוך שטחים מיושבים. פורסם כבר שחזבאללה, לדוגמה, מיקם את יכולות האש והשיגור שלו ב־160 כפרים במרחבי דרום־לבנון בצורה מכוונת, כדי לשפר את השרידות ואת היכולת שלו להמשיך לירות מדרום־לבנון, בדיוק משום שאנחנו מתקשים להילחם בשטחים מיושבים, ומצד שני – הכניס את האזרחים של מדינת ישראל לתוך קו האש, כי המטרות של השיגורים האלה מתוך האזורים המאוכלסים הן אזרחי מדינת ישראל. כלומר, נוסף לכך שהעולם נעשה צפוף יותר, גם האויב שלנו בחר בשיטה שמנצלת את העובדה הזאת.

מבחינת האתגרים שמדינת ישראל צריכה להתמודד איתם, התגבשה בעשור האחרון דוקטרינה של שלושה שלבי פעולה עיקריים. השלב הראשון הוא תקיפת מטרות ערכיות מאוד בנוכחות אוכלוסייה, ללא אזהרה וללא שום התרעה מוקדמת. כלומר, אם יש מטרות שפוטנציאל הנזק שלהן מבחינת שיקולי החוק הבינלאומי הוא כזה שהיתרון המושג מהתקיפה הוא גדול מאוד – בשל הנזק שהם יכולים לגרום למדינת ישראל אם לא יותקפו – נתקוף את המטרות הללו. השלב השני – אחרי ההתקפה ניתנת אזהרה אפקטיבית ככל שניתן לאוכלוסייה שנמצאת במרחב הזה. האזהרה מתבצעת באמצעות מגוון הכלים שעומדים לרשות הצבא, החל מעלונים, מסרונים, טלפונים, אתרי אינטרנט – בכל דרך שניתן להגיע לתושבים כדי שיתפנו לצורך ההגנה עליהם. הפינוי נועד למנוע מצב של פגיעה באזרחים. השלב השלישי – אחרי שמתקבלת אינדיקציה שהמסה הקריטית של התושבים התפנתה, עובר הצבא לתקיפה רחבה של המטרות, גם לתקיפה וגם לתמרון בכניסה לשטח.

ד"ר גבי סיבוני, ראש תכנית 'צבא ואסטרטגיה', המכון למחקרי ביטחון לאומי

צריך להבין שכל זה קורה כתוצאה מירי או ממערך של אירועי ירי, כשמגיעים למצב בלתי־נסבל שבו מדינת ישראל לא יכולה להבליג. את האירועים הללו ראינו גם במלחמת לבנון השנייה, גם ב"עופרת יצוקה" וגם ב"עמוד ענן" – כשהאיום מגיע לסף שהוא בלתי־נסבל למדינת ישראל, רק אז נכנסים לפעולה במתווה המתואר. בשיטה זו ניתן לקוות, שמספר הנפגעים האזרחיים יהיה נמוך ככל האפשר, וזאת המטרה, במקביל להפסקת האיום על מדינת ישראל. בסופו של דבר, ההישג הנדרש ממערכת הביטחון או מהצבא הוא הפסקת האיום הזה ומניעת הישנותו בעתיד. לכן הדבר צריך לקרות מהר ככל האפשר, ובעוצמה כזאת שתפסיק אותו ותמנע ממנו להוות איום על תושבי ישראל שנמצאים באותה עת במקלטים.

המכון למחקרי ביטחון לאומי ערך סימולציה שניסתה לבחון את השלב השלישי – אחרי שהאוכלוסייה התפנתה וצה"ל נערך לתקוף מערכים צבאיים. אלה הנתונים: צילומי אוויר מראים שטילים נורו מתוך כפר וידוע שיש שם משגרים נוספים. שתי יממות לפני התקיפה פוזרו בכפר עלונים המורים לאוכלוסייה לפנות את הכפר. המצב הוא שלא כל האוכלוסייה התפנתה – חלקם הוכרחו על ידי פעילי הארגון החמוש להישאר כדי להגן בגופם על אזורים רגישים. קיימת הנחה שנותרו בכפר ילדים, קשישים ונכים, או כאלה שנשארו כדי להגן על רכושם. חלק מהנשארים הם קרובי משפחה של חברי הארגון. אין הערכה מודיעינית ביחס למספר הנשארים, או היכן בדיוק הם נמצאים. הכפר מלא טילים, נשק נגד מטוסים ונגד טנקים מסוגים שונים. בלב הכפר יש אזרחים והוא ממולכד וממוקש. בכפר 20–25 לוחמים שנמצאים במארבים מוסווים היטב והם מתכווננים לחטוף חיילים ישראלים, אם ייכנסו לכפר. הפעילים עצמם אינם לובשים מדים ולא ניתן להבחין ביניהם לבין האזרחים. סוללות 'כיפת ברזל' עם יכולת הצלחה של 85 אחוזים הוצבו בעמדות הגנה. יש שני תרחישי מבצע אפשריים: באחד מהם ידוע באיזה בניין נמצאים המשגרים ומה יכולת השיגור שלהם, בתרחיש השני אין מידע כזה. טיל נורה לעבר יישוב ישראלי ופוגע באזרחים ובמרחב האזרחי. הזמן הוא גורם קריטי ויש לקבל החלטה מבצעית במהירות.

הדילמה המתוארת ששימשה בסימולציה היא אמיתית ואינה תיאורטית, היא חלק מהדילמות השגרתיות שעלינו להתמודד איתן. בדילמה זו ניתנו מגוון הכלים שעומדים לרשות המפקד הצבאי, החל מהפעלה של אש מדויקת במדרגים שונים ובסוגים שונים, דרך הפעלה של אש ארטילרית – אש תותחים שהיא סטטיסטית מעיקרה, וכלה בכניסה של כוח קרקעי לתוך המתחם כדי להפסיק את הירי ממנו. בסימולציה ניסינו לברר את הבעיות שעולות תוך חיבור בין שלושה גורמים: המפקד המבצעי, שהוא למעשה הגורם המוביל שצריך לקבל את ההחלטה; הייעוץ המשפטי – הגורמים המשפטיים שיכולים לתת למפקד את הייעוץ הדרוש; גורמי אתיקה שיוכלו לספק את המצע האתי לדיון זה.

עיקרי הדברים שעלו: תחילה יש להבין שאנחנו פועלים בתנאים של חוסר מודיעין באשר למספר האזרחים שנותרו באזור המיועד לתקיפה. ידוע לנו שחלק גדול מתפנה, אבל ברוב המקרים נתקשה לדעת כמה אזרחים נותרו מאחור ובאילו נסיבות – האם הם אזרחים שנותרו מרצון, או כתוצאה מאיומים של הארגון שמחזיק אותם, וכאן עלינו לבחון האם כל המתחם הזה הוא מטרה לגיטימית, או שמא היא לגיטימית רק אם אנחנו יודעים היכן בדיוק ממוקמים מקורות השיגור, כאשר ידוע גם שיש למתחם היסטוריה צבאית והוא מוגן בצורה צבאית. הדיון עסק גם בעקרון ההבחנה וגם בהיבט של מידתיות התקיפה של המטרות הללו. נושא השימוש במגוון הכלים עלה גם בדיון זה – האם שימוש בכלים מדויקים נותן מענה טוב יותר. עם זאת יש לזכור שלא תמיד יש לנו יכולת להשתמש בכלים מדויקים, הם אינם זמינים תמיד למפקד המבצעי ולפעמים הוא נותר רק עם כלים מועטים. הוא יכול להביא חיילים למקום או לפגוע באש מרחוק ומהקרקע באמצעות טנקים, או על ידי טילים של כוחות קרקעיים או באמצעות ירי ארטילרי לתוך השטח, תוך הבנת מגבלות הדיוק של ירי ארטילרי, וכן מבחינת יכולת הפיזור וחוסר ההבחנה שלו.

ניסינו לבחון את היתרונות והמגבלות של כל שיטה. לא ניסינו להגיע לפתרונות בית ספר' משום שאין פתרונות כאלה לבעיה הזאת. ניסינו להבין את הבעיות ולהציף אותן לכלל המשתתפים כדי שגם אנשים שבאים מעולם המשפט – מהצלב האדום, לדוגמה, ייחשפו לבעיות הרלוונטיות האלה, וכדי שאנשים מהתחום המבצעי ייחשפו לצד השני.

הדיון עסק בצורך להגן על אזרחי המדינה מחד, שזו המטרה העליונה שלנו, ומאידך – למנוע פגיעה לא־מידתית באזרחים. עלו דילמות בהקשר של הגנת הכוח – מה קורה כשכוח מתמרן נכנס למתחם, מה המדדים שלנו, מהם השיקולים והדילמות לגבי הגנת האזרחים בצד השני והכנסת כוח שלנו לתוך מתחם שמוגן בצורה כזאת. למרות שכולנו אומרים 'אזרחים הם אזרחים בכל מקום', הדילמה העיקרית שעלתה, ואני סבור שכולם יוכלו להכיר בה, היא שקשה לדרוש ממפקד להתייחס לאזרחים בצד השני כמו אל בני המשפחה שלו, בטענה שהמשפחה שלו שקולה למשפחתו של המפגע בצד השני. אנחנו מבינים את דרישות החוק, אבל זוהי הדילמה וקשה מאוד לדרוש זאת.

העמדה של הארגונים הבינלאומיים ושל הקהילה הבינלאומית כלפי בעיה זו תמוהה בעיניי. אנחנו מודעים לבעיה ומתמודדים איתה, אבל לא נשמעת מצד הקהילה הבינלאומית כל דרישה או תביעה ממי שנוקט שיטה שהיא עצמה פשע מלחמה, כלומר, יורה מתוך סביבה אזרחית ומשתמש באזרחים כמגן, ולא נעשה דבר בעניין. אין לכך תהודה, אם יש דרישה כזו היא כנראה נסתרת מאוד.

אנחנו לא רואים, למשל, שמישהו תובע את מנהיג חמאס בבתי הדין הבינלאומיים, מגיש נגדו תביעה, מוציא נגדו צו מעצר בינלאומי על פשעי מלחמה. האבסורד גדול עוד יותר – דו"ח של human right watch שפורסם אחרי "עמוד ענן" מבקש מחמאס להעניש בחומרה את מי שירה על שטחים אזרחיים. זוהי דרישה מגוחכת ובלתי־מציאותית. דו"ח גולדסטון אחרי "עופרת יצוקה" הגדיל לעשות, וביקש מחמאס לחקור את העניין הזה. במילים אחרות, יש עיוות בתפיסה של הקהילה הבינלאומית ביחס לבעיה, ובהסתכלות שלה על שני הצדדים. לכן, קשה להתייחס ברצינות לאמירות אלה כשהאסטרטגיה המפורשת של האויב שלנו היא באופן מובנה פשע מלחמה. אי לכך אני סבור שאסור לקבל זאת בשתיקה, ויש לדרוש מהקהילה הבינלאומית לעמוד מאחורי דבריה. כלומר, אם זהו פשע מלחמה, בבקשה לומר את הדברים בצורה המפורשת, שיוצאו צווי מעצר ושיהיו תביעות גם נגד הגורמים בלבנון ובעזה.